

13^η Διδακτική Ενότητα Αριστοτέλους Ηθικά-Νικομάχεια

Μετάφραση σε αντιστοίχιση

Μαρτυρεῖ δὲ	Το αποδεικνύει
καὶ τὸ γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσιν·	και αυτό που γίνεται στις πολιτείες·
οἱ γὰρ νομοθεταὶ	πραγματικά, οι νομοθέτες
ποιοῦσιν ἀγαθοὺς τοὺς πολίτας	κάνουν καλούς τους πολίτες
ἐθίζοντες,	με τη συνήθεια,
τοῦτο μὲν ἐστίν καὶ	–αυτή είναι και
τὸ βούλημα παντὸς νομοθέτου,	η θέληση του κάθε νομοθέτη,
ὅσοι δὲ μὴ ποιοῦσιν αὐτὸ εὖ	και όσοι δεν τα καταφέρνουν,
ἁμαρτάνουσιν,	αποτυγχάνουν·
τούτῳ καὶ διαφέρει	σ' αυτό άλλωστε διαφέρει
πολιτεία πολιτείας	το ένα πολίτευμα από το άλλο,
ἀγαθὴ φαύλης.	το καλό από το λιγότερο καλό.
Ἐπὶ πᾶσα ἀρετῇ	Επίσης, κάθε αρετή
ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ	για τους ίδιους λόγους και
διὰ τῶν αὐτῶν	με τους ίδιους τρόπους
καὶ γίνεται καὶ φθείρεται,	και δημιουργείται και καταστρέφεται
ὁμοίως δὲ καὶ τέχνη·	–και όμοια επίσης <κάθε> τέχνη:
ἐκ γὰρ τοῦ καθαρίζειν	διότι παίζοντας κιθάρα
γίνονται καὶ οἱ ἀγαθοὶ	γίνονται και οι καλοί

καὶ κακοὶ καθαρισταί.

και οι κακοί καθαριστές.

Ἀνάλογον δὲ καὶ οἰκοδόμοι

Με ανάλογο τρόπο και οι οικοδόμοι

καὶ πάντες οἱ λοιποί.

και όλοι οι υπόλοιποι:

ἐκ μὲν γὰρ τοῦ οἰκοδομεῖν εὖ

δηλαδή χτίζοντας σωστά

ἔσονται ἀγαθοὶ οἰκοδόμοι,

θα γίνουν καλοί οικοδόμοι,

ἐκ δὲ τοῦ κακῶς κακοί.

χτίζοντας όμως άσχημα κακοί.

Εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχεν,

Διότι, αν δεν ήταν έτσι, καθόλου

οὐδὲν ἂν ἔδει τοῦ διδάξοντος,

δε θα χρειαζόταν ο δάσκαλος,

ἀλλὰ πάντες ἂν ἐγίνοντο

αλλά όλοι θα ήταν

ἀγαθοὶ ἢ κακοί.

καλοί ή κακοί εκ γενετής.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ ΣΧΟΛΙΑ

πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης: Στην προηγούμενη Ενότητα είδαμε τον Αριστοτέλη να διδάσκει ότι η απόκτηση μιας ηθικής αρετής είναι κάτι ανάλογο με την εκμάθηση των τεχνών, «αἱ μὴ φύσει (εἰσίν)», όπως σημείωσε χαρακτηριστικά· ερμηνεύοντας την ενότητα αυτή, ένας αρχαίος υπομνηματιστής των *Ἠθικῶν Νικομαχείων*, ο Ἀσπασίας (±135 μ.Χ.): «τεχνίτης γίνεται κανείς, μόνο αν ασκηθεῖ με επιμονή στην τέχνη του (οἰκοδομοῦντες οἰκοδόμοι γίνονται καὶ καθαρίζοντες καθαρισταί)· με τον ίδιο όμως τρόπο γίνεται κανείς και δίκαιος ή σώφρων ή ανδρείος. Συμβαίνει πράγματι και με την αρετή ό,τι συμβαίνει με τις τέχνες, όπως γίνεται φανερό από το γινόμενον ἐν ταῖς πόλεσι: επιδίωξη άλλη δεν έχουν βέβαια οι νομοθέτες παρά να κάνουν αγαθούς τους πολίτες τους, με τον ίδιο τρόπο που και ο κάτοχος μιας τέχνης θέλει να δει ἀγαθὸν τεχνίτη το μαθητὴ του· μολονότι όμως οι νομοθέτες έχουν κοινή την επιδίωξη, δε βλέπουν όλοι τους κόπους τους να στέφονται από την ίδια επιτυχία - ούτε και όλων των τεχνιτών οι μαθητές μαθαίνουν στον ίδιο βαθμό τελειότητας την τέχνη που διδάσκονται· πολλά μπορεί να φταίνει γι' αυτό, συχνά όμως το φταίξιμο ανήκει στους ίδιους τους νομοθέτες, όταν δεν ξέρουν να βοηθήσουν τους πολίτες τους να ασκηθούν στην αρετή με τον τρόπο που πρέπει- και σε αυτό το σημείο η αντιστοιχία με ό,τι συμβαίνει στις τέχνες είναι φανερή.

Καιρός όμως να στρέψουμε την προσοχή μας σε μια εξαιρετικά ενδιαφέρουσα παρατήρηση που κάνει, σε αυτό ακριβώς το σημείο, ο Αριστοτέλης: «όταν επομένως μιλούμε για διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα, αυτό ακριβώς εννοούμε» και είναι

φανερό από τα συμφραζόμενα ότι ο Αριστοτέλης θέλει να πει: «όταν μιλούμε για διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα, εννοούμε ότι με το ένα οι πολίτες ασκήθηκαν περισσότερο στην αρετή, με το άλλο λιγότερο». Είναι φανερό ότι στο χωρίο που μας απασχολεί ο Αριστοτέλης δε μιλά για καλά και κακά πολιτεύματα· όσο εξαρτάται από τους νομοθέτες, όλα τα πολιτεύματα –έτσι πιστεύει εδώ ο Αριστοτέλης– είναι καλά, αφού όλων των νομοθετών η πρόθεση είναι να κάνουν τους πολίτες τους ενάρετους· αν τελικά διαπιστώνουμε διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα, πρόκειται στην ουσία για διαφορά ως προς το βαθμό τελειότητας· και με το λιγότερο τέλειο πολίτευμα δεν περνούμε στην περιοχή του κακού· το ένα πράγματι πολίτευμα βοηθά περισσότερο τους πολίτες να ασκηθούν με το σωστότερο τρόπο στα έργα της αρετής, ώστε να γίνουν τελικά κάτοχοί της, το άλλο απλώς επιτελεί το ίδιο έργο με λιγότερη επιτυχία. Η διάκριση δηλαδή των πολιτευμάτων σε ανώτερα (*ἀγαθὰ*) και σε κατώτερα (*φαύλα*) γίνεται με κριτήριο τη μεγαλύτερη ή μικρότερη βοήθεια που προσφέρουν στον πολίτη οι νομοθέτες, για να κατακτήσει, με τη δική τους καθοδήγηση, την αρετή».

Αν έτσι πρέπει να καταλάβουμε το αριστοτελικό χωρίο που μας απασχολεί, τότε δεν μπορεί, ασφαλώς, να μην εντυπωσιαστεί κανείς από τη θέση που κατέχουν στην αριστοτελική μας φράση τα επίθετα *ἀγαθὴ* και *φαύλης*, αφού αντί για την κανονικότερα αναμενόμενη μορφή *πολιτεία ἀγαθὴ πολιτείας φαύλης* έχουμε τη μορφή *πολιτεία πολιτείας ἀγαθὴ φαύλης*. Η εξήγηση πρέπει μάλλον να αναζητηθεί στο ότι η φράση αυτή έχει όλα τα χαρακτηριστικά-αρετές του προφορικού λόγου, ο οποίος, αντίθετα με το γραπτό λόγο, προϋποθέτει –με τη συντομία και την ελλειπτικότητα του– σε μεγαλύτερο βαθμό την οξύνοια και τη μνήμη του ακροατή (μαζί, φυσικά, και τη μνήμη του λέγοντος):

Το θέμα «διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα» δεν ανήκει οργανικά σε ό,τι συζητά ο Αριστοτέλης σε αυτό το σημείο. Αυτό που απασχολεί εδώ τον Αριστοτέλη είναι ο τρόπος με τον οποίο ο άνθρωπος γίνεται κάτοχος της ηθικής αρετής· το παράδειγμα των νομοθετών δόθηκε μόνο για να τονιστεί η σημασία που έχει από την άποψη αυτή η αδιάκοπη άσκηση του ανθρώπου στα έργα της αρετής· θα μπορούσε λοιπόν η «εκμετάλλευση» του παραδείγματος να σταματήσει με τη διαπίστωση ότι η άσκηση έχει και στην περίπτωση της αρετής την ίδια σημασία που έχει και για την εκμάθηση μιας τέχνης. Αν τελικά ο Αριστοτέλης προχώρησε και στο θέμα της διαφοράς του ενός πολιτεύματος από το άλλο, είναι ασφαλώς γιατί έκανε λόγο για την ευθύνη των νομοθετών σε ό,τι αφορά την επιτυχημένη ή όχι τόσο επιτυχημένη άσκηση των πολιτών στην αρετή. Είναι αλήθεια ότι τελικά δε γίνεται αμέσως αντιληπτό ότι η αναφορά στο θέμα αυτό σημαίνει στην ουσία απομάκρυνση από το κύριο θέμα, αυτό όμως οφείλεται ακριβώς στο ότι το παράδειγμα κλείνει με τα επίθετα *ἀγαθὴ φαύλης*, τα οποία πετυχαίνουν επανασύνδεση με το συζητούμενο θέμα, που είναι η αρετή και οι διάφορες βαθμίδες από τις οποίες περνά ο άνθρωπος στην προσπάθειά του να την κατακτήσει. Τοποθετημένα σε αυτό το σημείο της φράσης τα δύο επίθετα μας θυμίζουν –και το κάνουν με επιτυχία– ότι κάθε φορά που μιλούμε για διαφορά πολιτεύματος από πολίτευμα δεν πρέπει να λησμονούμε ότι στην ουσία πρόκειται για διαφορά ως προς την πρόοδο των πολιτών στον τομέα της αρετής: «και είναι στην πραγματικότητα ως προς αυτό το σημείο που διαφέρουν το ένα πολίτευμα από το άλλο, αυτό που ασκεί τους πολίτες σωστά στην αρετή από εκείνο που επιτελεί το ίδιο αυτό έργο με λιγότερη επιτυχία».

Δύσκολα, στ' αλήθεια, μπορεί να αμφισβητηθεί ότι τη συντομία και την ελλειπτικότητα που χαρακτηρίζουν τη διατύπωση του Αριστοτέλη σε αυτό το σημείο και μαζί την τέτοια τοποθέτηση των επιθετικών προσδιορισμών μόνο ο προφορικός λόγος τις επιτρέπει.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ ΚΑΤΑΝΟΗΣΗΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑΣ

1. Από ποιο χώρο αντλεί το νέο του επιχείρημα ο Αριστοτέλης και ποια βασική θέση του, που είδαμε στις προηγούμενες ενότητες, θέλει να ενισχύσει με αυτό;
2. Ποια είναι η επιδίωξη κάθε νομοθέτη και πώς υλοποιείται αυτή;
3. Να επισημάνετε το κριτήριο που χρησιμοποιεί ο Αριστοτέλης, όταν διακρίνει την *άγαθὴ πολιτεία* από τη *φάυλη*. Σήμερα θα συμφωνούσατε με το κριτήριο αυτό ή θα το απορρίπτατε εντελώς;
4. *ἐκ τῶν αὐτῶν καὶ διὰ τῶν αὐτῶν καὶ γίνεται πᾶσα ἀρετὴ καὶ φθείρεται*: α) Ποιο θεμελιώδες αντιθετικό ζεύγος φιλοσοφικών εννοιών υπόκειται στο χωρίο αυτό; β) Να δείξετε τη σχέση που έχουν τα αντιθετικά μέλη του ζεύγους με τον εθισμό και την ηθική πράξη, όπως φαίνεται στην Ενότητα.
5. Ο Αριστοτέλης χρησιμοποιεί και στην Ενότητα αυτή επιχειρήματα (πα-ραδείγματα) από την τέχνη, για να ενισχύσει τη βασική του θέση. Να τα αποδώσετε με δικά σας λόγια, επισημαίνοντας τη διαφορά τους από παρόμοια επιχειρήματα της προηγούμενης Ενότητας.
6. *εἰ γὰρ μὴ οὕτως εἶχε, οὐδὲ ἂν ἔδει τοῦ διδάξαντος*. Η άποψη που εκφράζεται στο απόσπασμα συμφωνεί με όσα υποστήριξε ο Αριστοτέλης στην 1η Ενότητα σχετικά με το ρόλο της διδασκαλίας στη γένεση και ανάπτυξη των αρετών (διανοητικών και ηθικών); Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
7. Να εξηγήσετε τη σχέση ηθικής και πολιτικής, όπως φαίνεται από το κείμενο της Ενότητας και από όσα αναφέρει ο Αριστοτέλης στο επόμενο χωρίο των *Ηθικῶν Νικομαχείων* για τον πολιτικό άνδρα: *δοκεῖ δὲ καὶ ὁ κατ' ἀλήθειαν πολιτικὸς περὶ ταύτην (= τὴν εὐδαιμονίαν) μάλιστα πεπονῆσθαι· βούλεται γὰρ τοὺς πολίτας ἀγαθοὺς ποιεῖν καὶ τῶν νόμων ὑπηκόους* (HN, 1102a 10-13).
8. Αφού διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο και όσα αναφέρει ο Αριστοτέλης σε άλλο χωρίο σχετικά με τους νόμους: *ὁμοίως δὲ καὶ τὰ κατὰ τὰς ἄλλας ἀρετὰς καὶ μοχθηρίας τὰ μὲν κελεύων (= ὁ νόμος) τὰ δ' ἀπαγορεύων, ὀρθῶς μὲν ὁ κείμενος ὀρθῶς, χεῖρον δ' ὁ ἀπεσχεδιασμένος* (HN, 1129b 30-31), να γράψετε αν συμφωνείτε με τον Αριστοτέλη όσον αφορά το βασικό κριτήριο επιτυχίας του νομοθετικού έργου (για την αρχαία και τη σύγχρονη πολιτική κοινωνία).
9. Ο Περικλής στον *Επιτάφιο* αναφέρεται στην *ἀρετή* (= ανδρεία) του Αθηναίου πολίτη ως εξής: *μὴ μετὰ νόμων τὸ πλεόν ἢ τρόπων ἀνδρείας*

ἐθέλομεν κινδυνεύειν (Θουκ. II, 39, 4). Να συγκρίνετε την άποψη αυτή με τη θέση του Αριστοτέλη για το ρόλο του νόμου στην καλλιέργεια της ηθικής αρετής. Πού οφείλεται, κατά τη γνώμη σας, η διαφορά του πολιτικού από το φιλόσοφο;

10. Να συμπληρώσετε τα κενά με μετοχές ή έναρθρα απαρέμφατα (στην αρχαία ελληνική), ώστε το νόημα των προτάσεων να αποδίδει το κείμενο της Ενότητας. Τους ρηματικούς τύπους που ζητούνται θα τους βρείτε αυτούσιους στο κείμενο ή θα τους σχηματίσετε από ρήματα του κειμένου.

α) Ως απόδειξη της βασικής θέσης ότι *οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίνεται*, ο Αριστοτέλης προσκομίζει σ' αυτή την Ενότητα το στις πολιτικές κοινωνίες.

β) Επιδίωξη κάθε νομοθέτη είναι το τους πολίτες αγαθούς.

γ) Οι νομοθέτες προσπαθούν να επιτύχουν το σκοπό τους τους πολίτες στις αγαθές πράξεις.

δ) Οι νομοθέτες θεωρούνται από τον Αριστοτέλη υπεύθυνοι για τα φάυλα πολιτεύματα.

1. **ἀμαρτάνουσιν, φθείρεται:** α) Ποια ομόρριζα θηλυκά ουσιαστικά αποτελούν όρους της αριστοτελικής φιλοσοφίας και ποιο είναι το σημασιολογικό τους περιεχόμενο; β) Να γράψετε από δύο ετυμολογικά συγγενείς λέξεις (απλές ή συνθέτες) για το κάθε ρήμα.
2. **τέχνη:** α) Ποιες σημασίες της λέξης γνωρίζετε; β) Να γράψετε παράγωγα επίθετα (απλά ή σύνθετα).
3. **ἀμαρτάνω:** Να αποδώσετε τη σημασία του ρήματος στην αρχαία ελληνική, κυριολεκτικά και μεταφορικά.
4. Να βρείτε στο κείμενο λέξεις ετυμολογικά συγγενείς με τις παρακάτω: **νεογνό, διάλειμμα, οισοφάγος, αρχιτέκτονας, σχήμα, λογική.**
5. Να βρείτε συνώνυμα των παρακάτω λέξεων στα αρχαία ελληνικά: **ἀγαθούς, βούλημα, εὖ, φθείρεται.**
6. Δώστε δύο ομόρριζα (απλά ή σύνθετα) στα νέα ελληνικά για καθεμιά από τις παρακάτω λέξεις: **νομοθέται** (να χρησιμοποιηθεί το β' συνθετικό), **ἀμαρτάνουσιν, φθείρεται, οἰκοδόμοι** (να χρησιμοποιηθεί το α' συνθετικό), **διδάξοντος.**
7. «**Διαφέρει**»: δώστε παράγωγες λέξεις στα νέα ελληνικά για κάθε θέμα του ρήματος «**φέρω**»

φερ -:

φορ-:

φωρ-:

οισ-:

ενεκ-:

8. «**Λοιποί**»: δώστε παράγωγες λέξεις στα νέα ελληνικά για κάθε θέμα του ρήματος «**λείπω**»

λειπ-:

λιπ-:

λοιπ-:

9. Με την ποιητική ή αναφορική λειτουργία των λέξεων που ακολουθούν (συγγενών ετυμολογικά με όρους του διδαγμένου κειμένου) να σχηματίσετε ισάριθμες περιόδους λόγου: 1. **ένδεια**, 2. **κυοφορούμενος**, 3. **οικισμός**, 4. **αυτόνομος**, 5. **αυτοευνουχισμός**, 6. **κατοχή**, 7. **φέρετρο**.